

A budai palota a városképben

EGY ÉPÍTÉS ZEGYZETEI

A városlakó, a várost járó nem tudja — nem is tudhatja —, hogy egy-egy épület kővé meredt arca mögött mily viszontagságok rejlenek. Viták, tépelődések, bonyodalmak, huzavonák. Olykor pusztulások és újrakezdekések. Városrészek, mint például a budai Várnegyed, inkább mutatják ezt, a múlt az arcukra van írva, csonka tornyok, görbe utcák, bonyodalmak háztetők alakjában. De az épületeknek, főként a középületeknek illik rendbe szedett képet mutatniuk, akár a közéleti embereknek a fogadásokon, a fényképezések nyilvánossága előtt. Az Operaházon nem látni, hogy mennyi vita, változat előzte meg, mily nehezen kapott a városban helyet, a Bazilikán, hogy építése évtizedekig húzódott, kupolája közben bedől, a megvalósult mű alig emlékeztet az első tervekre. A nagy középületeknek tehát csupán a jelene, az időtlen jelene hat, védődik a köztudatba, váltja ki a tetszést vagy a kritikát. A múltja többnyire csak a történések érdeklődésére számíthat.

Igy van ez a budai palotával is — az egykori, most más célra; a legfőbb kulturális intézmények, így a Nemzeti Galéria, a Budapesti Történeti Múzeum, a Széchényi Könyvtár számára újjáépült királyi palotával. Tudom sokaknak nem tetszik, s én sem vagyok megbékülve vele. Mindennap látom, mert a Hősök tere felől jövet a Lánchídon át arra visz napi utam, sőt az autóbussz szinte megforgatja, bemutatja. A József Attila utca végében pillantani meg hirtelen először, majd körbejárva a Roosevelt tere, innen is, amonnan is látni, végül a Lánchídon át alája ér az ember, sőt a Krisztinából megpillanthatja hátulról is. Mindennap látom hát, s ugyanígy láttam évek óta épülni, készülni. Próbálok megbarátkozni vele. Arra gondolok, meg fog sötétedni, s meg fogom, meg fogjuk szokni. De arra is kell gondolnom mindig, hogy milyen nehezen, milyen sokáig készült. S mert azt olykor közelebről is tapasztalhattam, így hát az elkészült homlokzat mögött, a kupolán, az egészen látom, tudom ezeket a viszontagságokat is.

Nem gondolok most a sok évszázados múltra: az Anjouk, Luxemburgi Zsigmond, Mátyás palotájára, a török kori pusztulásra. A szerény barokk palotára sem, ami később Mária Terézia idején itt épült, s Budapest század végi látkepein még látható. Mindössze egy fél évszázadra gondolok. Arra, hogy a múlt század végén elhatározták a bővítést, lebontották a jelenlegi északi szárny helyén állott úgynevezett Zeughaust, Hauszmann Alajos tervei szerint megkettőzték az egykori homlokzatot, közepén kupolát emeltek. Ez az átépítés kilenc évig tartott, 1903-ban fejeződött be. Négy évtizedig állt a palota így, Duna-parti része újszólván használatlanul. Egyszer láthattam — belépődijért — a később elpusztult termeket, köztük a kis Habsburg-termet a kupola alatt. Persze a kupola nélkül, mert az álkupola volt, amilyent akkoriban sarki bérházakra is tettek. A háború végén szemünk láttára vált az egész rommá, én magam láttam egyik délelőtt, az ostrom zaja, füstje közepette még épségben a kupolát és délután már beomolva. S azóta, két évtizede folyt a tanakodás, majd a tervezés: mi s hogyan épüljön ide, milyen célra, formában. A legutóbbi években pedig — ugyancsak szemünk láttára — az építés.

Közvetlenül a pusztulás után arra gondoltunk, többen is, hogy elég volna csak az eredeti, kisebb barokk palotát helyreállítani — a jelenleginek a déli felét —, hiszen az az igazi műemlék, a század végi hozzátoldást aligha lehet annak tekinteni. Amellett ez utóbbi pusztult el a leginkább. S azért is gondoltuk, mert az egész megnövelt palota mindig is túl

hosszú és súlyos volt a Vár dombján, szinte lenyomni látszott. Ámde a Zeughaust már régen lebontották, s a helyén így bántó úr maradt volna a legfőbb városképben, ezt az űrt betölteni még nehezebb feladat. Az első tervek már az egész palota helyreállítására vonatkoztak, akkor még kormányzati célra, s eléggé meghökkentő formában; a főhomlokzat a két végén alaposan megrövidítve, az egész merev, klasszicista stílusban, s a kupola helyén egy hatalmas kockával.

Olyan helyzet adódott — s itt személyessé kell válnom —, hogy e meghökkentő általános tanácsstalanságot keltő, esetleg még sugalmazottnak is vélelhető terv láttán nekem kellett elsönek, a legfőbb téma, a városkép szempontjából véleményt mondanom. A rövidítés a városképben talán előnyösebb lett volna, de műemlékvédelmi szempontból elfogadhatatlan, hiszen a falaiban megmaradt barokk részt nyeste volna le. Ezt tehát elleneznem kellett. A kocka helyett pedig éppen a városkép, a mindenünne láthatóság, a központi szervező szerep miatt újra kupola létesítését vélttem helyesnek, ha nem is az eredetit. Voltak közéleti személyek, akik azt mondták erre a véleményre: jó, hogy a szent koronát nem javaslom visszatenni rá.

Mindez 1950-ben történt. A kupola visszaállítása azonban hamarosan elfogadott követelménnyé vált, azzal a helyi gégnnyel, hogy ne álkupola legyen, hanem alatta kupolás belső tér létesüljön. A tervezés így folytatódott. Akadtak közben más javaslatok is: egy elveiben tiszteletre méltó elgondolás szerint a kupola s mindenféle felépítmény nélkül kellett volna a főhomlokzatot visszaállítani. Ezt azóta sem vélem helyesnek, s azt a tervet sem, mely tornyot kívánt emelni itt. Mind e sokféle terv közül azt gondoltam, s gondolom ma is a legelfogadhatóbbnak, mely nagyjából az egykori kupolát és tetőidomokat javasolta egyszerűsített, a szecessziós, millenniumi ízű sallangoktól mentes formában visszaállítani. Később már nem tudtam, mi készül, s milyen elvek szerint, milyen nehézségekkel — csak láttam naponta én is terebélyesedni, emelkedni, állványerdő mögé rejtőzött a kupolát, készülni kétoldalt a főhomlokzatot.

Miért mondom el mindezt? Úgy érzem, ezek tudta nélkül nehéz ítéletet alkotni, s nehéz ítéleteket megokolni. Az európai nagyvárosi látkepek egyik legszébbikében s annak is egyik leglátványosabb pontján az egész kérdés mindenekelőtt városképi jelentőségű. Itt palota volt fél évszázad — ezt éppen a most feltárt s bemutatott maradványok érzékeltették —, s itt palota kell. A megkisebítés csábító lehetősége komoly városképi zavarokat, nehéz építési feladatokat vont volna maga után, s a főtömeg elszakadását a Várhegy többi részétől. Helyes volt tehát újjáépíteni az egész egykori — korábban alighanem szükségletlenül megnagyobbított — palotát. A megnövelt alak — s ez Hauszmann koncepciójának helyességét igazolja, persze részletelképzeléseit nem — szinte létfontosságúvá teszi a kupolát, éppen a városképben, mert ez adja a sokféle elágazó, sokfelől látható bonyodalmak épülettömegnek az elvitathatatlan, a mindenünne egyféléképben érvényesülő közepét, szinte forgástengelyét. Helyes volt tehát újra kupolát építeni, s még helyesebb, egyben haladás a korábbi állapothoz képest, azt méltó célra, a Nemzeti Galéria céljára felhasználni, alatta belső kupolás teret képezni, tehát ily módon szükség szerűen eltérni a korábbi alakzattól. Álkupola nem illene mai fel fogásunkhoz. A helyreállítás következképpen visszahelyezte — kissé módosítva — egy közismert, megszokott, nagyszabású és összetett városképbe — a folyam, a parti házsorok, a hegyek, a hidak, a tornyok, a Parlament együttes

képbe — egyik leglényegesebb darabját. Úgy, mint amikor valaki visszateszi fejére a szél elfújta kalapot. Ámde azzal a lényeges különbséggel, hogy ez a kalap milliókba került s milliók látják. Mást vagy ennél kevesebbet tenni itt szinte lehetetlen lett volna.

Fogasabb kérdés az arányoké, a formaké. Ismét tervezői elgondolással s annak megvalósításával állunk szemben, mint egykor. A századforduló idejében, de ez most több tervből, tervezési szakaszból szűrődött le, s éppen az eredeti alakzattól való eltérésekben mutatkozik meg. Bár ezek az eltérések inkább közelebről érvényesülnek, van városképi jelentőségük is. Főként azáltal, hogy a főhomlokzat két előreugró szárnyát összekötő középszárny nem kapta vissza tetőzetét, s így az egykor kissé beesett kupola helyett most egy túlságosan kiemelkedő, megnyúlt alakzat keletkezett, amin a kísérletként odatett szoborsor, úgy látszik, lényegesen nem segít. Talán ez a legszembetűnőbb új vonás a városképben. A másik pedig ezzel összefüggésben az, hogy míg a Hauszmann-féle főhomlokzat ma már túlhaladott sok részlete, círaságai, túlságosan megnyúlt volta, kissé beesett álkupolája ellenére egységbe gyúrt, egységes hatású épület volt, addig a jelenlegi olyan, mintha többféle részletből illesztették volna össze. S az egész mintha túlságosan száraz volna. Ezek azok az új városképi vonások tehát, amelyeket meg kell szoknunk, s amelyekről később talán elfogulatlanabban lehet majd ítélni.

Az alapkérdés az marad: mi az építészeti értéke az ekként újjáalakított épületnek, így: jellegében, fő vonásaiban. Hiszen egykori szép, történeti barokk formáit csaknem teljesen elveszítette. A közbensők, a századforduló idején keletkezettek már keletkezésük idején díszletszerűek, érték telenebbek voltak, s el is pusztultak. Az új öszkép pedig sem történeti, sem korszerű formát nem mutat, ilyen előzmények után nem is mutathat. Voltaképpen tehát még inkább díszlet jellegű. Ez a kérdés azonban messzire vezet: — a múlt század vég építészeteinek s mindenekelőtt Budapest belső látkepeinek, városképeinek értékeléséhez.

Nem tudok egyetérteni Lengyel Józseffel, aki az Élet és Irodalom egyik számában nemrég mint Ferenc József-korabeli elvetette, feleslegesnek ítélte a kupolát, voltaképpen tehát az ilyen jellegű újjáépítést. Akkor el kell vetnünk az egész várost, jó részét, amelyben élünk, amit használunk, sőt amelyben sok mindent becslünk. Mást viszont helyette hirtelenben nem építhetnénk.

A palota, kupolástul, ennek a városnak fő alkatrésze. Fő alkatrésze egy olyan látkepek, városképeknek, amely történeti okokból, s így történeti valóságként a díszletszerű városépítés s építészeti idején készült — előbb nem készülhetett s akkor csak így készülhetett. E nemből viszont — a táj jóvoltából is — a legszebbek egyike, s egyrangúvá vált Béccsel, sőt talán egy s másban felül is múlta egykori példaképét, versenytársát. Bécsben egy évtizede világraszóló ünnepekkel avatták fel a háborúban súlyosan sérült, majd helyreállított operát, ugyanennek a kor szaknak alkotását, s mindenki helylénvalónak vélte, sőt ünnepelte azt. Mi nem ünnepelünk ilyen méretekben, csak helyreállítottunk valamit még több áldozattal, gondnal, s még nagyobb méretekben — valamit, aminek ott s lényegében úgy kell lennie. Az évszázadok tették oda s növesztették ilyenre. S ha már a palotának annyiszor, utoljára 1945-ben el kellett pusztulnia, talán mégis jobb, ha most már a megvalósulás részletein vitatkozunk, mint azon, hogy egyáltalán felépítsük, felépíthetjük-e.

Granasztói Pál